

Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu

**Modul M9 – Kulturni distrikt u Bernu: REGENERACIJA I RECIKLAŽA
kompleksa sa idejnim rešenjem objekta (studentski konkurs za
Šindlerovu nagradu 2012)**

Nastavnik: Prof. Mr Petar Arsić, Ass. Arh. Ivica Nikolić

2. član mentorske komisije: Prof. Vladimir Lojanica

3. član mentorske komisije: Doc. Dr Žikica Tekić

Modul M9.1 – Teza master projekta

Tema: Fragmentovani prostor

Student

Željka Gospavić

M – 2010/170

Beograd, april 2012. god.

Sadržaj:

Apstrakt	3
1. Uvod	4
1.1. Fragmentovani grad	4
2. Urbana svakodnevnica	7
3. Fragment – uslov dinamike.....	9
3.1. Montaža kao arhitektonska strategija	10
3.2. Arhitektonski okvir	12
3.3 Kompleksne jedinice	13
3.4. Stratifikacija – stvaranje slojeva.....	14
4. Urbane fragmentacije	15
4.1. Fragmentovanost i njen uticaj na koncept urbanističkog projekta	16
4.2. Arhitektonsko oblikovanje u službi fragmentacije	18
4.3. Urbani dizajn u službi fragmentacije	19
5. Generički grad kao oblik fragmentovanog grada.....	20
6. Integracija delova u celinu	22
6.1. Periferni prostor.....	22
6.2. Rekonceptualizovana predgrađa – nova kompleksnost	23
6.3. Značenje javnog prostora u fragmentovanom gradu	24
7. Percepcija fragmentovanih gradova	25
8. Bern iz drugog ugla	28
9. Zaključak.....	29
REFERENCE.....	31
LITERATURA.....	33

Apstrakt

Da li je skladna celina jednostavno zbir velikog broja malih fragmenata koji su lepi sami po sebi? Fragmentovani i/ili generički grad? Da li pitanja visokih i niskih tragova kretanja, elitne i popularne kulture Berna predstavljaju fragmentovani grad?

Koncepti prostora utemeljeni su u različitim vrstama individualnih i kolektivnih iskustava. Arhitektura obuhvata različite umetničke pozicije okupljene oko reprezentovanja promene društvene kartografije i detektovanja prostora. Koncepti prezentacije nekog grada stvaraju se na temelju različitih fragmenata – slojeva iz neposredne okoline, dnevnih rutina, svakodnevnih iskustava, istorijskih delova, kulture i društva koji grade i oblikuju procese mišljenja i percepcije.

„Fragment prostora i prostorno raskidanje razaraju iluziju dubine, linearnu perspektivu renesansnog prostora koja jamči stabilnost i integritet slike i subjekta, naglašavaju plošnost, čime detalj, fragment dobiva značaj ikone, simbola ili znaka.” [1]

Fragmentovanje naznačuje prisutnost unutrašnje logike povezivanja, stvaranje priče, tkanja, teksta, te ukazuje na načelo asocijativne mentalne montaže. Takve eksplozivne slike žele aktivno uključiti posmatrača i omogućiti mu vizualni doživljaj dinamike.

Dinamika aktuelnih tokova globalizacije produkuje novi model društvene i prostorne fragmentacije savremenog grada što dovodi do njegove konceptualizacije kao celine sastavljene iz delova određenih svojim fizičkim granicama, ali i socijalnim profilom.

Savremena industrijalizovana arhitektura podrazumeva radikalno drugačiji pristup arhitekturi, nego što smo doživeli u prošlosti. Arhitektura montažnih sistema podržava dinamičke arhitektonske koncepte. Prefabrikovana arhitektura je arhitektura fragmentacije, individualizacije i podložnosti promenama.

U okolnostima društveno i prostorno fragmentovanog grada, od urbaniste se očekuje izrada urbanističko - arhitektonskih koncepcija koje će podržati njegov lični stvaralački izraz, ali i biti podrška formiranju jedinstvenog umesto fragmentovanog susedstva.

Ključne reči: fragment, percepcija, slika, integritet, generički elementi, mentalna montaža

*„Ono što neko želi učiniti s arhitekturom posve je odgovarajuća analogija
onome što neko želi učiniti od života“*

Guy Debord

1. Uvod

„Za sve delatnosti kojima se ljudi bave imamo zasebne reči. To je velika nevolja jer njihovim smo korišćenjem skloni verovati da se svaka delatnost odvija u zasebnom odeljku. Umesto da za polazišnu tačku uzmemo celovitog čoveka u celovitoj zajednici, skloni smo razmatrati tek delimičnog čoveka u delomičnoj zajednici, i kao nekim mentalnim hokus-pokusom, pre nego postanemo toga svesni, celinu smo zamenili delom.“ [2]

Kako fragmentacija nalaže dezintegraciju neke celine koja je pre postojala taj je termin ponešto prevaziđen, a ipak, pomalo ironično, sama tradicija poimanja grada kao skupine fragmenata ima dugu tradiciju. Na kraju krajeva, fragmentacija urbanog prostora i urbane kulture nije nov fenomen. Upravo je dezintegracija tradicionalnih vrednosti zajednice, kao i urbanih formi, neodvojiva od ideje, realizacije i iskustva savremenog grada. Novi oblici dezintegracije tkiva grada javljaju se kao posledica nezaustavljivog delovanja globalnih društvenih i ekonomskih tokova, odnosno socijalne, ekonomske, kulturne, etničke, ideološke, političke i prostorne fragmentacije koje globalizacija produbljuje. Međutim, primetno je da aktuelni globalni procesi „na grad deluju i kreativno i destruktivno. Ti procesi podrazumevaju koncentraciju ljudi, dobara, usluga i povoljnih prilika, ali u isto vreme slabe i razbijaju koherentnost naselja, tradicija i postojećih socijalnih mreža.

Ovaj rad reflektuje samo teorijski slabo definisane, i empirijski teško analizirane koncepte urbanih fragmentacija u odnosu na njenu proizvodnju i percepciju u dnevnoj praksi. Konceptualna refleksija – fragment kao svedok / dokaz, zastupanje i indikator.

1.1. Fragmentovani grad

Savremeni urbani dizajn podržava novi model dezintegracije grada. Kroz dizajnerske projekte, naglašena je društvena i prostorna fragmentacija i time se priznaje novo, fragmentovano stanje. Tu ne dolazi do pomirenja sa istorijskim tokovima socio - prostornog konteksta ili prostornom morfologijom postojećeg tkiva grada, zbog čega savremeno urbanističko planiranje i projektovanje postaju deo fragmentacije.

Isprepletene ideje moderniteta i fragmentacije su kičma i moderne ili, precizniji, modernističke umetnosti. Na primer, za Adorna, modernitet je u potpunosti raskinuo s idejom harmoničnog estetskog dovršavanja. [3]

Organsko se jedinstvo može postići samo na umetan način. Drugim rečima, fragmenti su bolji i autentičniji od takozvanih integrisanih ili završenih umetničkih dela. Štaviše, u modernističkoj umetnosti i književnosti, a osobito u teoriji i praksi avangarde, oblici prostorne i vremenske fragmentacije bili su intimno povezani s modernim iskustvom velegrada. Za moderne je umetnike fragment odjednom postao simbol modernog urbanog haosa i način interpretacije tog haosa. Stoga se realnosti moglo pristupiti i shvatiti je upravo kroz njene fragmente.

Entoni Vidler [Anthony Vidler] istakao je dvostruko poimanje fragmenta rekavši: *„U istoriji moderne umetnosti i estetike fragment ima dvostruko značenje. Kao podsetnik na prošlost, nekad je bio deo celine, koja je sad rastavljena i slomljena, kao pokazatelj nezaustavljivog delovanja vremena i prirodnih sila, preuzeo je konotacije nostalgije i melanholije, pa čak i same istorije. Kao nedovršen deo potencijalno zaokružene celine, usmeren je prema mogućem harmoničnom svetu budućnosti, možda čak i utopiji, koju istovremeno i predstavlja.”* [4]

Modernističko planiranje je, ironično, u svom pokušaju da dokine tu fragmentaciju u korist novog totaliteta, uspelo preživeti tek u fragmentima. I kao što bi primetio Rem Koolhaas *„moderni grad nigde nije ostvaren. Postoje tek fragmenti moderniteta.”* [5] Postmodernističkim arhitektama i urbanistima i nije onda preostalo drugo nego da pribegnu veličanju fragmenta. Učinili su to na mnogo raznih načina: kao nostalgična utopija koja se oslobađa teške, industrijalizovane i komercijalizovane stvarnosti (Le' on Krier), kao eklektični žongliranje s istorijskim referencama (Charles Moore), kao intenzivna svest o kolektivnom pamćenju (Aldo Rossi), kao fascinantni spektakl izlomljenih oblika i materijala (arhitektura dekonstrukcije), kao dostizanje fragmentovane i nefunkcionalne logike modernog grada (Rem Koolhaas), kao oprezan pokušaj povezivanja fragmenata urbanog (Collage City Colina i Rowa i Freda Koettera), ili, napokon, kao pokušaj ostvarenja organskog urbanog razvitka putem analize uzorka i procesa dizajna (Christopher Alexander).

Takav fokus na fragmentu, često inspirisan vrlo raznorodnim ideologijama, ujedno je obojen mnogim promenama materijala koje su se u gradu dogodile. Fragmentacija preuzima poprilično nove metode i nova značenja s početkom dvadeset i prvog veka. Fragmentacija savremenog grada više ne karakterizuje neverovatnu akumulaciju fragmenata, već suprotno tome, njihovu izolaciju. U novoj, razređenoj, urbanoj maketi, fragmenti su značajno udaljeniji jedni od drugih. U svojoj klasičnoj studiji iz 1967. Robert Fogelson nije slučajno okarakterisao Los Angeles, često smatra urbanom paradigmom kasnog 20. veka, kao Fragmentovan metropolis (The Fragmented Metropolis). Nakon Fogelsonove rane istorijske analize morfološke dezintegracije Los Angelesa nekoliko se autora bavilo društvenim i ekonomskim procesima koji su prethodili toj dezintegraciji urbanog. [6]

Los Angeles je najavio evoluciju koja se nakon njega dogodila u mnogim zapadnim, a osobito američkim područjima metropolisa, u tolikoj meri da Džon Tiford [Jon Teaford] govori o 'losangelizaciji' američkog grada, čiju istoriju

definiše kao neprestani proces širenja prostorne, društvene i kulturne fragmentacije. [7]

U kombinaciji s razvodnjenim urbanim modelom, fragmentacija je preuzela nove modalitete. Zaživeo je hibridni krajolik u kojem razlika između grada, predgrađa i neizgrađenih prostora više nije sama po sebi vidljiva. I periferija i centar grada preživeli su određenu vrstu fragmentacije. S jedne strane je periferija dobila, te se više ne sastoji isključivo od monotonih stambenih blokova, trgovačkih centara i centara industrije. Danas se na periferiji nalazi široka paleta uslužnih sadržaja. S druge strane, središta gradova se često raslojavaju u doslovno jednofunkcionalne zone: poslovne zone, četvrti u kojima isključivo žive bogati, geta i komercijalne i turističke okruge pretvorene u prave tematske parkove. U Evropi su za dobrobit masovnog turizma istorijska jezgra renovirana i uređena, ili čak pretvorena u muzeje na otvorenom, čime se često poništava gotovo sva raznolikost urbanog prostora koja je pre postojala.

Iako je tradicionalni javni prostor, uz to što jest pozornica za jedinstvo i razumsku raspravu, uvek bio i instrument društvene isključivosti (to jest, fragmentacije), on je kao prvo mesto najveće urbane raznorodnosti. Čini se da je značajan pomak u logici fragmentacije urbanog prostora nesrazmeran s tom raznorodnošću. Suprotno od metropolisa, koji nas bombarduje podražajima, savremeni amorfnu urbani prostor više se ne može sagledati kao nakupina fragmenata. Posturbani prostor, koji spaja nekadašnja predgrađa s nekadašnjim metropolisom u ogromno šarenilo, fragmente predstavlja kao autonomne subjekte. Fizička blizina gomile, zgrada, raznih funkcija grada i znakova koji su tako karakteristični za moderno viđenje metropolisa, ustupili su mesto jednoj sasvim drugoj vrsti diskontinuiteta, iza koje se može nazirati postfordovska logika ekonomskog poretka u koji pojedinac ne može ući sam.

Promene u umetničkim artikulacijama možemo posmatrati u radovima umetnika i fotografa koji nam predstavljaju svoju vizuru savremenog urbanog pejzaža. U ponešto reduktivnim okvirima, možemo razaznati dva oblika umetničke urbane imaginacije koji se fenomenom fragmentacije bave na sasvim različit način. Da bi ih mogli lakše razlikovati, smatraćemo ih modernom i postmodernom urbanom imaginacijom. Rezultat moderne urbane imaginacije su pre svega fragmentovane slike, odnosno, slike koje pobuđuju akumulaciju ili suprotstavljanje fragmenata u pogledu strukture. Suprotno tome, postmoderna urbana imaginacija stvara urbane slike u kojima izolovani fragment izranja kao autonomna zbilja. Dok su u avangardi fragmentacija i diskontinuitet bili motiv i strategija, postmoderne urbane pojavnosti imaju oblik hiperrealnih konstrukcija. Razlika između moderne multiplikacije fragmenata i postmoderne izolacije jednog fragmenta, kakve možemo naći u umetničkom viđenju urbanog, kao da je obrnuta kad govorimo o arhitekturi i urbanizmu. Ovde se već navedena ambicija stvaranja novog totaliteta od postojećih fragmenata sukobljava s postmodernističkim poimanjem, pa čak i glorificiranjem fragmenta. Dok postmodernistička arhitektura i urbanizam proističu iz viđenja da je kompleksnost urbanog i društvenog prostora povećana, te je taj sam prostor ne može ukrotiti, savremena umetnost češće

pokušava hiperealnim konstrukcijama fragmenata uhvatiti korak sa samom realnošću.

2. Urbana svakodnevica

Poput umetničkog interesa za urbanu fragmentaciju, umetnički interes za banalno i svakodnevno definitivno nije ništa novo.

Kontrast između uzdizanja metropolisa u doba avangarde i malo distanciraniji pristup u savremenom umetničkom doživljaju grada je više nego očit. Umesto da se usredsrede na kaleidoskopski spektakl urbanog, pogled mnogih savremenih umetnika usmeren je upravo prema banalnim, svakodnevnim, nespektakularnim, često i nevidljivim elementima urbanog prostora. Nekoliko je objašnjenja za ovakvu oprečnost. Kao prvo, ideja svakodnevnog je u mnogome izgubila svoje šokantno značenje. Kao drugo, obnovljeno jedinstvo ideja „grad” i „svakodnevica” je posledica transformacija na terenu. Dezintegracija tradicionalnog urbanog prostora, odnosno pad onoga što Rem Koolhaas naziva „kulturom gužve” naglašen je u radovima američkih i evropskih umetnika, osobito nakon 1960-ih. Umesto blještavih gomila i neonskog osvetljenja, njihove slike prikazuju razvodnjeni svet benzinskih stanica, trgovačkih centara, monotoni stambeni blokovi i zgrada, te zaista neprepoznatljivih ostalih prostora. Kao treće, nakon Drugog svetskog rata ideja svakodnevnog je evoluirala u priznatu teoretsku kategoriju koja je uticala – i još uvek inspiriše – ne samo teoretičare arhitekture i stručnjake za prostorno planiranje, već i umetnike. Kristin Ros [Kristin Ross] ide čak toliko daleko da tvrdi da „su se u 1990-ima u istoj meri i umetnici i intelektualci okrenuli pitanju svakodnevnog, suočili s problemima koji su u jednom pogledu novi: nisu suočeni s problemom manjkanja teoretskog materijala ili nedostatka svesti o svakodnevnom, njihov problem je upravo u prevelikoj količini materijala”. [8]

Slika 1 - Fragmentovani ritam gradskog života. **Slika 2** - Senke i siluete koje aludiraju na ljudske forme - duhovi fragmentovanog grada

U nekoliko svojih radova koji se bave procesima transformacije urbanog, Henri Lefebvre je svoju staru ideju o svakodnevnom prebacio u prostorni kontekst. [9] Za njega je grad prostor u kojem se kontradikcije kapitalizma najjasnije manifestuju. S jedne strane urbani prostor otkriva savremene procese racionalizacije, koji se ocrta, na primer, u birokratizovanom urbanom planiranju. S druge strane grad je najočitiji primer intenzivne fragmentacije, koja je posledica privatnog vlasništva. Za Lefebvrea nemogućnost kapitalističkog sistema da dostigne ovu kontradikciju otvara mogućnost revitalizacije urbanog života.

Lefebvreova sjedinjena kategorija svakodnevnog i urbanog prostora inspirisala je mnoge teoretičare arhitekture i stručnjake za prostorno planiranje. Robert Venturi, svojim uticajnim publikacijama, poput Učeći od Las Vegasa (*Learning from Las Vegas*) privukao je pažnju javnosti na komercijalnu arhitekturu duž ulice. Razvoj teoretskog interesa za ideju javnog i način na koji ta ideja omogućava sasvim novi uvid u američki prostor takođe je pridonela većem značaju arhitektonske i urbanističke dimenzije svakodnevnog.

Upravo kao što je Lefebvre shvatio da svakodnevica ne podleže birokratskom uticaju, tako i svakodnevni prostor izmiče svim mogućim strategijama tradicionalnog planiranja. Ne samo da beskonačni pojasi trgovačkih centara, supermarketa, automehaničarskih radionica, restorana brze hrane i parkirališta izgledaju kao negacija urbanog planiranja, već ti prostori stvaraju urbanu verziju Lefebvreove definicije svakodnevnog kao „trivijalnog, očitog, ali nevidljivog svugde i nigde”. Po istom principu takva okolina postaje mesto radnje svih mogućih aktivnosti koje nisu bile unapred predviđene. Fenomeni poput rasprodaja u dvorištu, uličnih prodavača ili blokiranja autoputa plakatima primeri su korišćenja urbanog prostora na neprimeren način. Svakodnevni prostor je tkivo koje povezuje, koje svakodnevne živote drži na okupu, tako amorfan i uticajan da ga je teško i percipirati. Uprkos sveprisutnosti, svakodnevni prostor je gotovo nevidljiv među specijalizovanim diskursima grada. Utkan u obrasce svakodnevnog života, teško je čak i razlikovati te prostore kao javne. Trivijalni i obični, prazni prostori, trotoari, dvorišta ispred kuća, parkovi i parkirališta dobivaju novu primenu i značenje za siromašne, one koji su tek imigrirali, beskućnike, pa čak i za pripadnike srednje klase. Ti prostori fizički postoje na mestima gde se spajaju privatno, komercijalno i domaće.

Analiza brojnih i raznovrsnih pojava iz gradskog svakodnevnog života mora biti povezana sa životom gradskog kolektiviteta u njegovoj celini, s njegovom organizacijom, njegovim funkcionisanjem i sa njegovim kolektivnim dinamizmom.

Prema Anri Lefevru [Anri Lefevr], svakodnevni život je splet postupaka u okviru profesionalnog života, porodice i okolice. U njemu se bogatstvo, siromaštvo i beda, sreća i nesreća, romantično i izuzetno sučeljavaju sa trivijalnošću, slučaj i sudbina i njihove iznenađujuće kombinacije, ostvarenja i

otuđenja ljudskog bića, mogućnosti i nemogućnosti, radost i dosada.¹ Svakodnevno je određeni nivo društvene stvarnosti. Razmrvljen karakter rada, privatizovani porodični život i racionalno organizovana dokolica doveli su do degradacije savremenog svakodnevnog života i učinili ga „povlašćenim mestom otuđenja”. Svakodnevno je kaže Lefevr „totalni pojam” koji omogućava da se otkriju parcijalne odredbe: ekonomsko, sociološko, istorijsko itd. ono je nit vodilja za istraživanje „jednog razbijenog i razdvojenog totaliteta – savremenosti. Ono u isti mah zahvata realno i moguće”. Da bi se svakodnevni život razumeo, prema njemu treba zauzeti kritički stav: istaći grube i banalne elemente u njemu, ukazati na mogućnost nemistifikovane stvarnosti. [10]

3. Fragment – uslov dinamike

„Fragmentacija našeg savremenog „ludog” stanja neizbežno navodi na nova i dosad neviđena, pregrupisanja njegovih delova. Nepovezani u koherentnu celinu, nezavisni od svoje prošlosti, ti autonomni fragmenti mogu se iznova kombinovati kroz serije permutacija čija pravila nemaju ništa zajedničko s pravilima klasicizma i modernizma.” [11]

Svakodnevni život odvija se spontano, bez scenarija i režije, u dinamičnom i gotovo nesagledivom sledu scena. Kao što slika mora da ima svoju dinamiku, svoj ritam, isto tako muzika i arhitektura poseduju neki ritmički sadržaj. Da li je to ritam kubusa ili nekih drugih elemenata, u arhitekturi zavisi od kompozicije.

„Izraz se oslanja na ono što sam nazvao dinamikom vizuelne forme. Dinamika je svojstvo koje um daje spontano i univerzalno svakoj formi koja može da se opaža, tj. koja je organizovana tako da njenu strukturu može da shvati opazajući živčani sistem. Dinamika ima opšta svojstva, kao što su pravolinijski karakter ili savitljivost, širenje ili skupljanje, otvorenost ili zatvorenost. Ta dinamička svojstva opazaju se ne samo kao posebne vizuelne karakteristike posebnog predmeta, nego kao osobine veoma opšte prirode. Ona se doživljavaju kao načini postojanja i ponašanja, za koje možemo da nađemo analogije, na primer, u sopstvenom duhu.” [11]

Savremena industrijska tehnologija zasnovana na naprednim informacionim tehnologijama i visoko tehnološkim proizvodnim procesima, podrazumeva radikalno drugačiji pristup arhitekturi nego ono što smo doživeli u prošlosti. Dela arhitekture sastoje se od montažnih građevinskih komponenti, karakterističnih arhitektonskih osobina. Montažna arhitektura je arhitektura fragmentacije, individualizacije i podložnosti promenama, i to postavlja nove izazove za arhitekte. Ovaj rad zapravo pokušava da istraži mogućnosti arhitektonskih strategija nove – industrijske arhitekture – strategije koja gleda na montažu kao na tekuće arhitektonsko stanje.

¹ U delu *Svakodnevni život u savremenom svetu (La vie quotidienne dans le monde moderne)* Galimard, Paris, 1968) Anri Le Fevr navodi da je Džojsov tretman jednog dana u životu Bluma, Moli i Stefana Dedalusa u Ulisu postao simbol univerzalnog svakodnevnog života.

Sve počinje sa tri jednostavne pretpostavke. Prva pretpostavka: industrijalizovana arhitektura je arhitektura suprostavljanja koja se u osnovi miri sa klasičnom idejom kompletne i idealne arhitekture. Klasičan pristup arhitekture zasniva se na harmoniji i korelaciji svih detalja, odnosno arhitektama kao „genijalnim” stvaraocima. Sa montažom kao ključnim konceptom, industrijalizacija se kao rezultat vezuje za dinamiku, promenu i fleksibilnost. Industrijalizovani objekti se sastoje od gotovih, prefabrikovanih komponenti koji su brzi i efikasniji za proizvodnju, isporuku i ugradnju. Kroz montažni koncept, komponente objekta mogu se promeniti i zameniti, stvaraju se otvoreni radovi sa stalnim promenama. Druga pretpostavka: nova situacija znači odlučujuću promenu u ulozi arhitekta. Arhitekta tradicionalno programira funkcionalne aspekte objekta, programsko razmišljanje sada dostiže nove nivoe, posebno u pogledu strategije za sabiranje građevinskih komponenti i njihovo menjanje tokom vremena. Mi se više ne bavimo samo radom kao proizvodom, već radom kao procesom. Treća pretpostavka: korisnik dobija još važniju ulogu, kao korisnik orjentisanog – dizajna postaje odlučujuća dimenzija u budućem fabrikovanju arhitekture. Masovno prilagođavanje je ključni koncept, i kroz masovno prilagođavanje korisnik dobija prilagođeno „po meri” proizvoda, ispunjavanje njegovih ili njenih specifičnih, pojedinačnih zahteva. Korisnik će aktivno učestvovati u oblikovanju arhitektonskog rada. Ali zbog računarskih zasnovanih metoda proizvodnje, proizvođači i dalje mogu izmišljati pojedinačne proizvode kao serijsku proizvodnju.

3.1. Montaža kao arhitektonska strategija

U činu šireg koncepta montaže možemo dobiti znanja i inspiraciju za istraživanje delokruga umetnosti. Umetnost avangardnih koncepata montaže i kolaža s početka dvadestog veka ne podrazumeva samo tehničke procedure, već i aktivne umetničke strategije. U kolažima Kubista opisuju se univerzum fragmentacije.

Slika 3 - Picasso – *mix fragmenata*

Slika 4 - *Svakodnevni objekti kreiraju ritam i teksturu*

Uspostavljanje i upoređivanje objekata svakodnevice narušila je postavke prirode ili je stvorila nove veze i značenja. Umetnička montaža pripadajuće strategije je verovatno najradikalnija osobina umetnosti dvadesetog veka, odbacujući ideju koherentnog umetničkog dela i menjajući ga sa umetničkim delima koja predstavljaju kompleksni heterogeni svet. Praksa umetničke montaže slavi sukob, konfrontaciju i provokaciju u odnosu na gašenje u modernističkom svetu. Određena umetanja vizuelnih elemenata stvorenih iz različitih izvora, način na koji su pozicionirani u nameri da stvore zategnute odnose, kombinacije tekstura materijala i slično, sve zajedno čini ubedljivu strategiju na stvaranju i umetničkog iskustva i estetske ili političke provokacije. Umetnička dela montiranja aktiviraju intelektualni i politički nivo, ali takođe aktiviraju čula - grubo i glatko, sjajno i mutno, organsko i veštačko. Ovde montažna umetnost postaje relevantnija od čisto političkog manifesta, naime kao studija u estetici suprotstavljanja.

Idući iza artistske agende u umetnosti avangarde i gledajući temeljno u suštinu konstitucije umetničkih dela montaže, moguće je identifikovati četiri nivoa koji drže važnu poziciju u stvaranju umetničkog dela: fragment (element od jednog materijala), površina (površina koja spaja fragmente), interval (praznina između fragmenata), šav (spoj fragmenata). Translacija ovih četiri nivoa u oblast arhitekture može rezultirati u sledeće elemente: komponenta gradnje, strukturni skelet, interval i spoj. Pažljivijim pregledom ova četiri konstitutivna elementa arhitekture montaže, možemo ukazati na moguće nivoe akcije u želji da razvijemo estetski i konceptualno jake radove. Građevinska komponenta je osnovni element u arhitektonskom delu montaže. Mogućnost proizvodne industrije za rešenja posebnih individualnih komponenti se mora iskoristiti kako bi se dizajnirala i proizvela individualna građevinska komponenta sa specifičnim materijalima ,teksturalnim i ekspresivnim kvalitetima. Kada dođe do spajanja komponenti ,strukturni skelet omogućava okvir za pozicioniranje individualnih komponenti.

U svakom slučaju, strukturni skelet se može takođe figurativno shvatiti kao glavni koncept, arhitektonska ideja, koja diktira poziciju i hijerarhiju svake građevinske komponente. Kako građevinske komponente postaju sve opremljenije tehnologijom, postaju sve nezavisnije, kao jedinice sposobne da budu i dopuna i osnova koja nosi strukturu. Interval funkcioniše kao bafer, polje mogućnosti koje omogućava neregularnosti i nejednakosti među elementima. Ako se interval posmatra kao sam element, sa kojim se može manipulirati, funkcionisaće kao gumeni spoj koji će omogućiti da se povežu rasporni elementi. Sastav je odlučujući element koji posreduje između arhitektonskog stava i dela. Sastav je fizički ključ koji povezuje komponente. Mora biti u mogućnosti da primi i spoji različite komponente i na taj način postavlja pitanje standardizacije.

3.2. Arhitektonski okvir

Rad na otvorenom delu, u stalnoj promeni, rad okarakterisan heterogenošću i dinamikom, zahteva arhitektonsku dizajn strategiju baziranu na tenziji između definisanja nekih elemenata i ostavljanja drugih otvorenim. Arhitekta stvara hijerarhiju i fiksira neke elemente kao „svetionike“, ostavljajući mogućnost da u svakom trenutku drži rad u celosti, i ostavljajući prostora za razna unapređenja. Arhitekta ne mora da učestvuje u dizajniranju celog dela, ali može uspostaviti „okvir“ ostavljajući ostatak materije drugim agentima. Princip okvira formira osnovu diferenciranog dizajn - procesa gde arhitekta oblikuje strategiju za razvoj dela i uvodi druge agente.

Logično, uticaj korisnika je u suprotnoj proporciji u odnosu na ulogu arhitekta kao „majstora“. U svojoj knjizi *Age of the Masters* Baham [Reynar Baham] opisuje velike majstore modernizma, među kojima Mies van der Rohe, Walter Gropius, Frank Lloyd Wright i Le Corbusier. Oni kontrolišu agendu i Baham opisuje njihovu smrt kao oslobođenje i gubitak. On tvrdi da u 60 - tim nastaje sumnja prema apsolutizmu master arhitekata:

„Najozbiljnija od svih sumnji je da li, ili kako arhitekta mogu nastaviti da održavaju njihovu tradicionalnu ulogu kao tvorci forme, kreatori, i kontrolori ljudskog okruženja“. [12]

Baham opsiše, kako se odvija borba između majstora, bilo da korisnik ima pravo da učestvuje u procesu dizajniranja, bilo da bi ona rezultirala u netolerantan vizuelni haos. Kompromis nastaje iz konflikta: megastruktura je arhitektonski element. Megastruktura formira veliki, često monumentalni okvir, u okviru koga individualci mogu urediti sebe. Ona omogućava da se stvori monumentalno arhitektonsko delo i da omogući samoopredeljenje za korisnika u isto vreme.

Ali da li je ovo izjednačavanje arhitekta kao stvaraoca i korisnika kao aktivnog učesnika i dalje istinito? Priča o megastrukтури jasno pokazuje, da snažan arhitektonski koncept ne uključuje učešće korisnika. Arhitekta je u mogućnosti da napravi karakterističan otvoren rad, oblikujući megastrukturu identitetom. Jedan od Bahamovih majstora, Le Korbizije je radio sa odnosima između velikih megastruktura i individualnih akcija pojedinaca. U svom projektu, Carska luka, Alžir 1930. on stvara kombinovani autoput i naseljeni zid, pružajući se kao niz dug neloiko kilometara duž obale. Zid je mega struktura sa otvorenim policama, gde stanovnici samostalno i slobodno grade svoje individualne stanove. U skici Korbizije pokazuje kako raznovrsnost raste i kako se javljaju različiti formalni jezici.

Herman Herberger [Herman Hertzberger] je primetio u svom kratkom opisu Korbizijeove skice da: više varijeteta i individualnosti - jača građevina. [13] Korbizije uspostavlja jak koncept, koji ne samo da dozvoljava već i zahteva aktivnu i individualnu participaciju korisnika. Njegov projekat ostaje vizija, ali kasnije, ovakav način razmišljanja izrasta na sceni arhitekture. Jedan od najradikalnijih primera je holandski arhitekta Džon Habraken [John Habraken], koji 60 - tih razvija svoje teorije o masovnoj stanogradnji ispunjavajući

slobodan izbor korisnika. [14] Habraken formuliše radikalne alternative masovnoj produkciji stanova u Holandiji, koje su po njemu okarakterisane monotonijom, manjkom korisničke participacije i neuspešnom industrijalizacijom.

Kao alternativu on razvija koncept izgrađen na razlici između podrške i ispune. Podrška je “noseća” struktura izgrađena od strane države, dok je ispunjena privatna izgradnja individualnih stanova. Prema ovom konceptu država pravi strukturni sistem dostupnim, potpuno opremljen sa građevinskim servisima, i korisnik u kalaboraciji sa svojim izvođačem može izgraditi svoj lični stan na svom mestu u strukturi. Habraken je snažno kritikovan zbog kreiranja arhitekture gde arhitekta igra minornu ulogu; arhitektura upravljana od strane slobodnog tržišta, potencijalno rezultira u slabim arhitektonskim rešenjima. U svakom slučaju, njegove ideje su među korenitim pokušajima da se aktivira industrijalizacija u gradnji i da se napravi koncept, koji koristi potencijale masovne produkcije. Možda je najveći problem bio nedostatak arhitektonske kontrole ili vođstva. Da li bi politička megastruktura imala potrebnu snagu i jačinu da apsorbuje promenljive ispune?

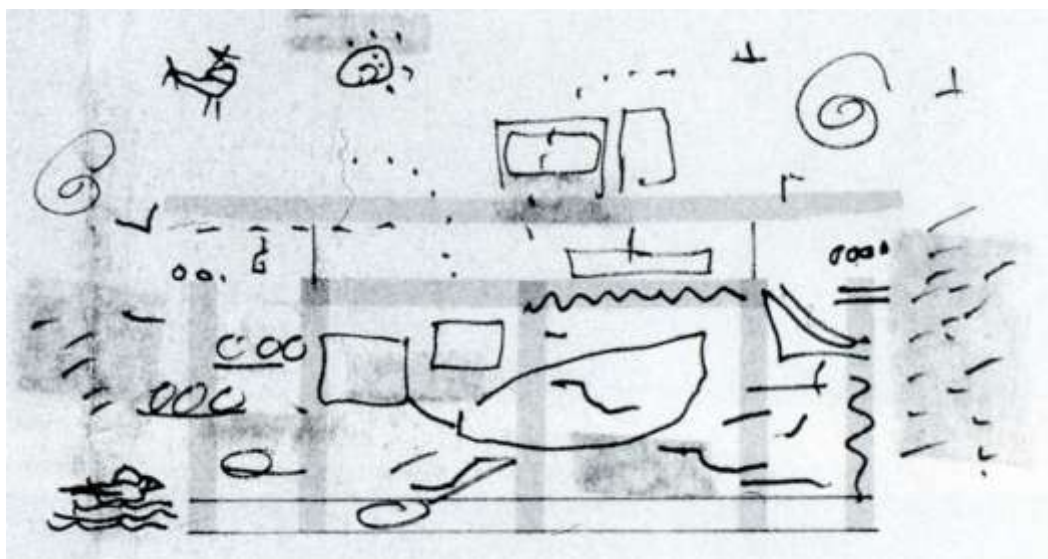
3.3 Kompleksne jedinice

I Kolhas i Robert Venturi diskutuju prekid sa modernističkim arhitektonskim delom kao objektom. Danski teoretičar i arhitekta Nilsen [Rasmus Rune Nielsen] poredi analize Venturija i Kolhasa i identifikuje važne osobine u reformulisanoj arhitektonskoj radnji. Prema Venturiju i Kolhasu modernistički rad je konzistentan i artikulisan kao jedinstven, iako formalno izgleda kompleksno. U modernističkom radu arhitekture postoji tvrdnja o povezanosti između unutrašnje strukture i spoljnog izgleda. U prekidu sa modernističkim arhitektonskim radom eksterijer je odvojen od enterijera i jedinstvo je slomljeno. [15]

Venturi definiše “komplikovanu celinu” gde delovi održavaju svoju individualnost i autonomiju, ali i dalje utiču na karakter celog rada kao celine. Ovaj alternativni koncept “celine” je definisan koegzistencijom mnogih elemenata i značenja. Rad nije više artikulisan kao entitet koherentnosti između fasade zgrade i njene unutrašnje organizacije. Dvodimenzionalna fasada je odvojena od trodimenzionalnog enterijera i dekompozicija rada je počela. Novo jedinstvo je ostvareno, gde različite arhitekture i kontradiktorne logike, koegzistiraju međusobno.

Refleksije Kolhasa i Venturija su interesantne u relaciji prema industrijalizovanoj arhitekturi, jer prefabrikovani rad arhitekture karakteriše manje više konzistentno postojanje različitih građevinskih komponenti i sistema. Fasada je bukvalno uklonjen ekran, proizveden u fabrici, okačen na zgradu i definiše povezanu površinu sa svojom strukturom i svojom logikom. Dalje, fasada može biti visokotehnološka i specijalizovana, povećavajući nezavisnost i distancu od unutrašnjih delova zgrade. Različitost građevinskih komponenti, koje mogu doći iz različitih građevinskih sistema, može postati

sredstvo za stvaranje „teške, komplikovane celine” u zavisnosti od toga koliko su komponente artikulisane kao nezavisni elementi.

Slika 5 - Dinamičke promene – teška celina

3.4. Stratifikacija – stvaranje slojeva

„Schichtung” je nemačka a „stratification” je engleska reč za rad sa slojevima, lejerima. Stratifikacija je metod koji se bavi podelom i organizacijom materije. To je metod, koji i uređuje i oslobađa. Definicija lejera stvara određenu demarkaciju, ali se s druge strane otvara za slobodan razvoj u okviru svakog lejera. Lejer uokviruje materiju, ali ne definiše obavezno kako se materija oblikuje i ponaša. Lejer stvara neku vrstu zajedničkog imenioca ili „headline” prema kome delovi reaguju.

Metodički gledano stratifikacija stvara “longitudinalne” konekcije. Zbog toga rigidne podele građevinskih komponenti u posebne delove ili sisteme: skelet, koža, servisi, unutrašnje oblaganje koji žive svoje posebne živote se sastaju alternativnim konekcijama. Lejeri mogu definisati formalnu jednakost među građevinskim delovima, ali lejeri takođe mogu omogućiti konekcije prema građevinskim materijalima ili arhitektonskim konceptima. Lejeri se jasno mogu definisati ili mogu stvoriti suptilne konekcije. Rad sa lejerima omogućava da se eliminišu neke zavisnosti i da se deluje autonomnije.

Prema novoj strategiji: konzistentnija uloga arhitekta, koja se može podudarati sa dinamičnom i kompleksnom arhitekturom, se mora formulisati. Arhitekta montaže ne može insistirati na klasičnom pristupu tražeći koherentno jedinstvo. Nova uloga mora rasti, gde će postojati mogućnost da se upravlja kompleksnošću i deluje u situaciji stalne promene, imajući u vidu arhitektonske namere i saradnju sa korisnicima i drugim agentima u gradnji. Prekid sa klasičnim arhitektonskim pristupom nije samo u ulozi nekog arhitekta, već i u pogledu na rad arhitekture i pitanja da li koherentne celine

mogu biti cilj montažno bazirane prefabrikovane gradnje. Potencijalna kompleksnost montažnog rada u arhitekturi je novi uslov, i metodološki arhitekta mora biti sposoban da deluje u prostoru kontradikcija, promena i spoljnih zahteva.

Uspostavljanje arhitektonskih okvira može biti jedno od rešanja za "komplicovane celine", ali strategija lejera, stratifikacija je verovatno ubedljivija jer reaguje na specifične karakteristike, industrijski bazirane arhitekture: koegzistenciju nekoliko sistema i građevinskih komponenti. Koristeći lejere kao dizajnerski metod, arhitekta je u mogućnosti da osnuje hijerarhiju koja ide duž uobičajenih granica. Lejer nosi izvesne opasnosti definišući alternativne konekcije u arhitektonskom radu, programske, materijalne, kompozitne ili privremene konekcije.

Arhitekta će nastaviti da teži stvarnu celinu, ali alternativnih celina, gde nije sve kako treba, gde delovi nisu zaključani, već promenljivi i otvoreni spoljašnjim uticajima. Promenljivost nije samo bukvalna, fizička dimenzija - promena građevinskih komponenti u vremenu - kontra promenljivost postaje konceptulani potez. Arhitektonski koncept i arhitekta kao aktivni, vodeći karakteri su ključne stvari za upravljanje u kompleksnom prostoru montaže i prefabrikacije.

4. Urbane fragmentacije

Što se tiče urbane forme, ona pokazuje da se literatura prostorno – morfološke fragmentacije mnogih gradova oslanja na pojam haosa, kao rezultata tog procesa. To je izdvojenost različitih delova i uspostavljanje internih granica, stvarajući veoma ograničena, zatvorena socijalno specijalizovana mesta. Iz drugog ugla, fragmentacija urbane forme se smatra kao proces neuravnoteženog razvoja koji dovodi do raskola u urbanom prostoru i čini grad mozaikom bez prepoznatljive centralnosti. Konačno, drugi su analizirali ovaj proces kao manje neuređen, ali nasumičnim multipolarizacijama, dovodilo se do nepravilne, fraktalne morfologije bez doslednosti. Dakle izgleda da postoji opšta saglasnost u tom pogledu da fragmentacija ima neke veze sa rasulom ili poništavanjem planiranog grada, što dovodi do haotične ili mozaične strukture.

Sa sociološke tačke gledišta, jedno od centralnih pitanja je u kojoj meri se fragmentacija razlikuje od drugih oblika segregacije. Kao jedno od centralnih istraživanja u oblasti urbane sociologije, segregacija se odnosi na uspostavljanje društvene razlike i manje ili više homogenih (stambenih, funkcionalnih) jedinica unutar grada. Postoje dva elementa koja razlikuju segregaciju od fragmentacije: s jedne strane fragmentacija klasifikuje razdvajanja i podele, raskide društvenih i političkih celina, dok se segregacija pojavljuje kao princip hijerarhije, jedinstvene organizacije. Stambena segregacija – pozivajući se na socijalnu homogenost susedstva – pokazuje nerazvijenost u odnosu na fragmentaciju gde se susedstvo vidi kao prostor

razlika pre nego zajedništva. S druge strane, fragmentacija se odnosi mnogo više na transformaciju javnih prostora nego stambenih. Smatra se da je privatizacija i nadzor javnih prostora jedan od definisanih elemenata fragmentovanog grada. Strah i nesigurnost se takođe vide kao pokretačka snaga za privatizaciju i filtriranje, verovatno najviše razrađena empirijska referenca u studijama fragmentovanja. To, očigledno, dovodi u vezu fragmentaciju sa klasičnim prikazom segregacije, gde homogene socijalno stambene jedinice karakterišu urbani prostor. Fragmentacija u tom smislu naglašava isključenje i ekskluzivnost, odvojenih elitnih stambenih jedinica i služi više kao opis njihovog jačanja. U okviru pristupa koji pokušavaju da klasifikuju fragmentaciju kao novi društveno – prostorni obrazac gradova, ostaje uglavnom nejasno kako to treba pretpostaviti da karakteriše kvalitativnu promenu u socio – prostornoj organizaciji grada. Analitički i kvalitativni pomak, kroz konceptualni odraz fragmentacije, leži u njenoj dijalektici veze i isključenja, ili, dekonstrukciji i rekonstrukciji.

4.1. Fragmentovanost i njen uticaj na koncept urbanističkog projekta

Kako je već ranije naglašeno, savremeni urbani dizajn daje prostorni oblik novom modelu fragmentacije grada. Odnosno, novi urbanističko - arhitektonski koncepti fragmentovanih urbanih prostora otkrivaju elemente koji konstituišu aktuelni model društvene diferencijacije. Posledice se ogledaju u strategiji kojom se društvene grupe fizički upisuju u urbanu strukturu kroz okupljanje, podizanje granica i uspostavljanje distance, čime se pojačava fragmentovanost grada i potiču socijalno polarizovane grupe da obrazuju svoje posebne entitete (fragmente). Tako su, kroz nove dizajnerske projekte, fragmentovani urbani prostori savremenog grada obeleženi modelom držanja distance srednjih i visokih društvenih klasa od onih socijalnih grupa koje su, prema njihovom stavu, odgovorne za probleme i sukobe. Urbanističko - arhitektonska rešenja fragmentovanih urbanih prostora ne otkrivaju samo novi kodeks društvenog razlikovanja, već svojim koncepcijama definišu separaciju, izolaciju i zaštitu kao pitanje socijalnog statusa. Na početku 21. veka, stvaranjem slike sigurnosti, izolacije, homogenosti i različitih pogodnosti, stvoren je i novi model stanovanja, rada, potrošnje i rekreacije kojim srednje i visoke klase grade svoje mesto u društvu. Tako je predstava najvišeg društvenog statusa upravo ona zatvorene i izolovane zajednice kao sigurnog životnog okruženja u kojem je moguće koristiti različite pogodnosti i živeti među sebi jednakim. Danas je percepcija ovakvih samostalnih prostornih entiteta – fragmentovanih urbanih celina – suprotna percepciji savremenog grada kao sveta nasilja i kriminala, koji je takav jer ga karakteriše društvena heterogenost.

Izolacija i podizanje granica, vezani uz opisani novi model stanovanja, podrazumevaju odvajanje srednjih i visokih klasa od onih ljudi koje smatraju društveno inferiornim, a ostvaruje se prostornom fragmentacijom grada – privatizovanjem i ograđivanjem gradskih prostornih celina, te kontrolom

pristupa. Time se ne postiže samo zaštita od nasilja i kriminala, već distanciranje i kontrola obezbeđuju sreću, harmoniju i red. Celokupna strategija ograničavanja prostora i društvena homogenizacija unutar njegovih granica istovremeno naglašava i luksuz i antiurbani karakter. Međutim, unutar samostalnih urbanih celina – prostornih fragmenata grada – dozvoljeno je prisustvo siromašnog stanovništva, ali samo u svojstvu pružanja usluga bogatim, pri čemu se isključuje mogućnost mešanja i komunikacije među pripadnicima ovih socijalno polarizovanih grupa. Možemo konstatovati da se tu radi o ideji klasnog odvajanja kao načina naglašavanja razlika, kojom se dodatno ističe fenomen društveno - prostorne fragmentacije savremenog grada.

Slika 6 - Ilustracija fragmentovanih celina

Urbanističko - arhitektonske koncepcije i projekti privatizovanih, ograđenih i kontrolisanih stambenih areala svoje opravdanje traže u porastu nasilja i kriminala, zbog čega bogati građani usvajaju nove strategije zaštite. Upravo te strategije fragmentiraju savremeni grad i brišu socijalne, kulturne i arhitektonske karakteristike koje su u urbani prostor upisali obični ljudi. Nastaje gradski pejzaž u kojem se prepoznaju društvene razlike, a uspostavljene granice menjaju sve vrste javnih interakcija. Fizičke prepreke grade se u svrhu sigurnosti, a rezultat je da gradske prostorne celine, koje su ranije bile povezane sa ostatkom grada u jedinstven sistem otvorenih javnih prostora, bivaju odvojene i namenjene privilegovanim. Tako percepcija sigurnosti na jednoj i opasnosti na drugoj strani oblikuje novu vrstu gradnje stambeno – rekreativnih kompleksa i nameće logiku kontrole kao statusnog simbola, direktno utičući na promenu kvaliteta javnog života pojedinca izvan (ali i unutar) ograde.

4.2. Arhitektonsko oblikovanje u službi fragmentacije

Novi fragmentovani prostori, kompleksi namenjeni stanovanju, radu, potrošnji i rekreaciji srednjih i visokih društvenih klasa, uzrokuju značajne transformacije savremenog grada. Ovi ograđeni entiteti kontrolisanog pristupa poseduju neke osnovne karakteristike. Oni su privatno vlasništvo namenjeno kolektivnoj upotrebi, fizički su izolovani volumenima, praznim prostorima ili nekim drugim arhitektonskim iskazima i introvertni su. Uz sve ovo, ograđeni i kontrolisani areali su ipak fleksibilno uređeni, a njihova veličina, nove komunikacijske tehnologije i sigurnosni sistemi obezbeđuju komfor srednjim i visokim klasama. Budući da nastoje biti društveno homogene sredine, izolovani urbo - arhitektonski kompleksi prostorno fragmentiraju savremeni grad, te tako razrađuju društvenu distancu i reprodukuju društvene nejednakosti, istovremeno transformišući karakter javnog života. Arhitektonska rešenja objekata unutar ovih kompleksa na specifične načine podržavaju novi model društvene i prostorne fragmentacije savremenog grada. Tako zone namenjene stanovanju podsećaju na tradicionalnu tipologiju kuća orjentisanih prema unutrašnjem dvorištu, jer nastoje formirati nizove oko nekog zajedničkog centralnog prostora. Međutim, ono što ih suštinski udaljava od tradicionalnih koncepcija je njihovo povlačenje od neposrednog urbanog tkiva, specifično od njegovog javnog domena.

Samo arhitektonsko oblikovanje objekata stanovnicima nudi osećaj posebnosti u odnosu na „vanjski svet“. Ovde je moguće prepoznati dve strategije arhitektonskog projektovanja. Jedna je diskretnost u iskazu, gde ravne fasade bez ukrasa prikrivaju bogatstvo vlasnika. Druga strategija uključuje, upravo suprotno, upotrebu ornamenata, nepravilnih oblika i razmetljivih materijala čime se ukazuje na status i bogatstvo vlasnika. Bez obzira na likovni izraz, arhitektura ovih objekata odbija transparentnost kojom se razotkriva privatni život. Zbog toga su fasade prema ulici definisane stražnjim delovima kuća. Drugačije rečeno, pojačano je zatvaranje prema unutra, privatnost i individualnost, a sofisticirane komunikacijske tehnologije i sigurnosni sistemi već sami po sebi obezbeđuju ekskluzivnost ovim fragmentima grada.

Slika 7 –
Fleksibilnost
fragmenata

4.3. Urbani dizajn u službi fragmentacije

Sva prethodna razmatranja idu u prilog stavu kako je savremeni urbani dizajn u službi novog modela društvene i prostorne fragmentacije grada. To potvrđuje i promišljanje Henrija Lefebvrea koji urbano planiranje određuje kao mešavinu ideologije i prakse pod kontrolom tržišta, što olakšava instrumentalizaciju prostora. Lefebvre kaže da se urbanizam i arhitektura tako manifestuju kao projekcije želja društvene grupe koja uspostavlja vlast nad prostorom. Postajući instrumentalizovan, prostor dalje omogućava fragmentaciju društvenih grupa, funkcija i mesta. I Manuel Castells se takođe zalaže za stav da su ideologija i praksa određujući elementi fragmentacije grada. Smatra da je sada daleko važnije na koji način će stanovanje i infrastrukturna politika grada biti determinisani odnosima između društvenih grupa i njihovih interesa od toga na koji način je organizovan društveni život susedstva naspram dominantne kulture. [16] Na kraju smo slobodni utvrditi da su socijalni odnosi određeni fizičkim faktorima kao što je urbani prostor, te su stoga, zavisni od razmeštaja društvenih grupa i, što je još važnije, njihovog interesa za kontrolom nad određenim delovima grada u koje je pristup dozvoljen samo privilegovanim.

Zaključujemo da savremeni urbani dizajn zapravo pomaže privilegovanim društvenim grupama da se ujedine i fizički uspostave granice i kontrolu nad delovima urbanog prostora i tako fragmentiraju grad. Time nastali fragmentovani urbani prostori su totalna društvena pojava, model koji izgrađuje nove vrednosti, društvene mreže, kvalitet (javnog) života. Oni nisu samo ekonomska, već i multidimenzionalna činjenica. Odnosno, razlike u pregrupisanju društva na klasnoj i ekonomskoj osnovi daju oblik i karakter savremenom gradu. Društvena i prostorna fragmentacija određuje grupi, ali i pojedincima koji je sačinjavaju, mesto i ulogu u celokupnoj organizaciji gradskog života. Fragmentacija sputava, ali i stimuliše razvoj ličnosti, posebno kada je reč o razvijanju onih osobina prema kojima će se socijalno polarizovane grupe i dalje razlikovati. U tom kontekstu, isključene društvene grupe, one kojima pristup u privatizovane, ograđene i kontrolisane prostore nije dozvoljen, na paradoksalan način čine deo društvenog sistema savremenog grada. Kao pripadnici iste (isključene) klase, oni se udružuju u grupe koje pružaju moralnu potporu njihovim zajedničkim karakteristikama. Rezultat je da u savremenom gradu, osim prostornih entiteta, bogati i siromašni obrazuju i svoje posebne „moralne oblasti“. One nisu neko određeno mesto ili društvo, već oblasti u kojima se poštuju i vrede moralni zakoni onih društvenih grupa koje taj prostor nastanjuju. Upravo na ovom polju vidimo ulogu urbanog dizajna koji bi trebao uticati na to da savremeni grad, ako je već percipiran kao zbir fragmenata, ne postane i zbir paralelnih svetova.

5. Generički grad kao oblik fragmentovanog grada

Generički grad nema granicu. On nema formu. On je amorfan u onom obliku i smislu koliko sami možemo da ga zamislamo amorfnim. On jeste živa struktura ili tekstura utkana u strukturu na kojoj se nalazi i iz koje „crpi“ sokove života. Ljudi u tom gradu jesu slobodni u onom stepenu i na način na koji samo postavljaju pitanje i uslov slobode. Ako je sloboda mogućnost komunikacije onda su svi slobodni a ako je sloboda mogućnost šopinga onda je ona određena nizom uslovnih „refleksa“ sredine koju čini takav grad. Dispozicija svega onoga što čini takav grad savršeno je logična - prateći „trendove“ i „parametre“ te ako se ukaže prilika kuća se prevozi sa jedne na drugu lokaciju te kao takva mora imati tačno utvrđeni gabarit i elemente organizacije u funkcionalnom smislu. Grad generisan na ovaj način jeste grad koji je „ostao“ bez istorije ili je „postao“ bez istorije baš kao što i funkcije u tom gradu vode ljudi bez prethodnih iskustava pošto ona nisu u ovakvom gradu „navike“ i potrebe - savršene logike diktirane procesom pažljivog proračunavanja, potrebna. Za ovakav grad zahteva se tolerancija u ravni potrebe. Središte tog (ovog) grada konstantno se održava i razvija, ono se gradi i paradoksalno širi od periferije ka centru. U njegovom centru najskuplja je zemlja ali i to je paradoks pošto svi teže da žive što više od zemlje, na gornjim spratovima gde je pogled vredniji, neobično je stoga da je u takvom gradu najskuplji vazduh. Ulica nestaje u takvom gradu. Trg se formira u pauzama između komunikacije i šopinga. Paradoks je da najstariji deo grada – ako je nešto istorije ili slučajnih slojeva ostalo u njemu, mora postati najmoderniji. Posao je rezervisan za mesto stanovanja a stanovanje je „mehur u modernosti 2“. Tako se stambeni prostori pretvaraju u poslovne a poslovanje postaje stanovanje. Loftovi su kondominijumi građana takvog grada u kome je opsesija za brzinom u komunikaciji veća od egzistenc minimuma. Komunikacije su svuda po površini. Umetnost je periferna delatnost koja je sa platna prešla na bilborde a sa bilborda na ekrane koji su zapravo fasade grada pošto u njemu treba prodati svaki centimetar.

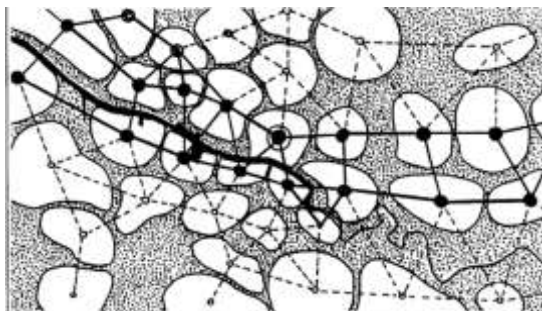
Uz ideju svakodnevnog, i izraz „generički“ se počeo pojavljivati u raznim raspravama na temu savremenog urbanog prostora. Tako umesto zumiranja jedinstvenih elemenata, poput istorijskih spomenika ili geografskih osobnosti, koje upotpunjuju identitet prostora, arhitekti i stručnjaci za urbano planiranje počeli su mnogo više pažnje posvećivati generičkim elementima. Iako se ti elementi mogu naći svugde, oni uveliko određuju izgled i funkcionisanje grada. Novinar Grejdi Klej [Grady Clay] je čak započeo ambiciozan poduhvat ucrtavanja tih generičkih elemenata. Godine 1994. izdao je knjigu *Stvarna mesta: nekonvencionalan vodič kroz američke pejzaže* (Real Places: An Unconventional Guide to America's Generic Landscape), u kojoj je opisao 120 generičkih maštovitih mesta poput rupe, buvljaka, prave adrese, četvrti munja, puta parade, mesta za samoubistvo, večnih gradilišta, ruševine. Značaj tih mesta Klej je opisao na sledeći način: „*Da bismo razumeli naše četvrti koje je čovek sagradio i svet iza njih, moramo se pozabaviti raznim vrstama mesta – čak i onima koja ne postoje „tamo negde“, ali su proizvod ljudskog uma. Govorimo o tim generičkim mestima koje je čovek napravio. Kao generička mesta, nemaju geografsku širinu – bez obzira koliko se trudili opisati ih.*

Nemaju ni geografsku dužinu. No, bez njih ne možemo krstariti današnjim svetom." [17]

Mark Ože [Marc Augé] i Rem Kolhas se u velikoj meri slažu da je savremeni urbani pejzaž postao u velikoj meri „generički”. Prema često citiranom francuskom antropologu Ože, stvara se sve veći broj non-lieux ili ne-mesta – anonimnih i međusobno zamenljivih lokacija na kojima su ljudi tek prolaznici i za koja se ne vežu emotivno. Prema njegovom mišljenju, ulica je postala čovekov habitus. I Rem Kolhas je povezo generičke odlike savremenog grada s fenomenom povećane mobilnosti. Njegov kontraverzni i uticajni esej iz 1994., Generički Grad (Generic City) čak i počinje retoričkim pitanjem ne liči li savremeni grad sve više savremenom aerodromu. [18] Ipak, Kolhasova evokacija generičkog grada u mnogome se razlikuje od slike koju je izneo Klej u svojoj knjizi izdatoj iste godine. Dok Klej većinom nabraja slike malih američkih gradova, Kolhas se bavi funkcijom globalnih gradova. Metropolis dvadesetog veka, sa svojom sve većom kolekcijom aerodroma, hotela, trgovačkih centara, tematskih parkova i ureda u finim neboderima pokrivenim staklom i s ugrađenim klima-uređajima, je u mnogo čemu postao generički. Prema Kolhasu je taj generički grad po samoj definiciji fragmentovan: njegov totalitet se više ne drži na okupu javnim domenom, već ga karakterizuje kategorija svega ostalog. Činjenicu da je njegova struktura fragmentovana najbolje ilustruje sve veća važnost funkcije povezivanja mostovima, tunelima i autoputevima. Po Koolhaasovom mišljenju, ne trebamo se brinuti. Štaviše, tek je generički grad uspeo skinuti okove istorijskog identiteta. [19]

U Kolhasovom generičkom gradu sasvim je jasno da su ispitivanja savremenih metropolisa na urbanom nivou. Njegova zapažanja su, u širem smislu, sa makroregionalne tačke gledišta. „*Ukoliko se sfera uticaja proširuje, oblast okarektisan kao centar postaje sve veći i veći, beznadežno razgrađujući snagu i autoritet jezgra; neminovno rastojanje između centra i periferije povećava se do tačke pucanja.*” U generičkom gradu identitet je posmatran potpuno suprotno od onoga što savremeni grad proizvodi u stvarnosti, to se vidi kao kontraproduktivna, primorana akcija koja ide protiv prirode novog grada i elemenata koji ga proizvode. Koolhaas čak poredi identitet sa ludačkom košuljom koja sputava i opire se ekspanziji. „Jak identitet je zatvoreniji, opire se ekspanziji, interpretaciji, obnavljanju, protivrečnosti. Identitet postaje kao svetionik – fiksiran, ovekovečen: može promeniti svoju poziciju ili oblik koji emituje, samo po ceni destabilizovanja navigacije.

Primer: Glasgow – (Slika 8) Fragmentovana struktura danas; (Slika 9) Planovi za više održivih gradova - ideja za „grad povezanih gradova”

6. Integracija delova u celinu

6.1. Periferni prostor

Sa društvene tačke gledišta, grad je kulturni objekat, koji proizvodi specifična kolektivna značenja preko svoje fizičke forme. Javni prostor nije fizičko lice, samo otvoreni prostor gde društveni život odražava vrednost zajednice.

Ovaj socio-kulturalni pristup grada i javnog prostora je takođe primenljiv na koncept perifernog prostora. Svaki grad ima centralni deo i marginalni. Ukoliko je moguće videti iz isključivo fizičke perspektive, periferija je mesto „urbane patologije”. Uslovi periferije, sa kulturnog stanovišta, takođe uključuju mesta neprepoznatljiva od strane zajednice zbog nedostatka interakcije i socio-kulturalne povezanosti. Takođe, posmatrano iz ovog ugla, periferni prostori imaju suštinski relacione dimenzije jer su u međuzavisnosti i suočeni sa oba koncepta centralnog mesta / perifernog mesta gde se pojedinačne i zajedničke vrednosti i nedostaci produbljuju.

„Svaki problem smeštaja u prostoru istovremeno se javlja i kao problem povezivanja kroz prostor. Tako i problem namene površina nije samo pitanje deljenja, grupiranja i smeštaja nego i recipročni problem ostvarenja sistema veza.” [20]

Vrednost jednog gradskog prostora nije njegova suštinska karakteristika – ona samo dobija na značaju, kroz osvrt na oblasti u kojima nedostaje. Kako Canclini ukazuje u svojim interkulturalnim mapama, ove razlike treba posmatrati kao kulturne aktivnosti izgrađene u smislu udaljenosti „od druge”, i kroz multikulturalnu međuzavisnost možemo prepoznati sopstveni prestiž ili stigmatu. Ali ovaj proces diferenciranja često narušava javni život u gradu, jer se lako može zanemariti, razvijanjem definicije različitosti, ono što je drugačije. Tako, u određenom urbanom dijalogu, mnoga mesta u gradu prestaju da budu definisana kao „druga”, započinju proces radikalne segregacije, gde mogu kulminirati čak u rasne stigmatizacije društva i mesta. Danas, postojanje zabačenih mesta, nije samo izraz polarizacije i ekonomske marginalizacije, ali takođe postoje jake socio-kulturološke komponente segregacije i odbacivanja. Nesigurno i nelegalno naselje, sa visokom stopom nasilja i kriminala, predstavlja čudnovat i zastrašujući urbani prostor za formalno gradsko stanovanje. Sirotinjska populacija stigmatizovana je delom zbog svoje ekonomske udaljenosti od ostatka društva, ali najviše zbog njihove identifikacije „robova”.

U knjizi *“Postmetroplis: Kritička studija gradova i regiona”* geograf Edvard Soja [Edward Soja] opisuje transformacije modernog metroplisa kao *“simultanu imploziju i eksploziju skale gradova, izvanredno dalekosežno okretanje gradskog prostora iznutra ka spolja i od spolja ka unutra istovremeno.”* [21] Kao rezultat toga, mesta koja su svojevremeno bila jasna “drugde” u odnosu na grad, sada su i okviru njegovog obuhvata. Ova povećana mutnost nije samo vidljiva u fizičkom gradu već i u zamišljenom gradu – grad je i zamišljena simulirana realnost kao i stvarno mesto. Kao

takvi, gradski kvaliteti su upotrebljeni da nose tradicionalnu prihvaćenost na mestima iznad fizičkih granica. Ova nova kompleksnost donosi radikalne promene u kulturnoj politici gradskog prostora, osvetljavajući na novi način praktično i teoretsko značenje različitosti, identiteta, sibijectvnosti, mnoštva, intergracije kao i rase, klase, pola, seksualne orijentacije, godišta i sl. Stare binarne kategorije kao crno/belo, muškarac/žena, kapitalista/radnik, kolonizator/kolonizovani se ruše i postaju rekonstruisani na način koji tek počinjemo da razumemo. Naravno, ključne transformacije postaju u simultanom uzajamnom dejstvu “deteritorijalizacije” i “reteritorijalizacije”.

Dakle, kako ćemo dati teoretski i praktični smisao efektima savremenih urbanih procesa? Kakve su njihove prostorne implikacije? Soja identifikuje tri okvira kako bi nam pomogao da razumemo šta se događa. Prvi daje pregled uzroka postmetropolitanske transformacije – restrukturiranje geopolitičke ekonomije urbanizacije i globalizacije i lokalizacije kapitala, radne snage i kulture. Drugi istražuje urbane implikacije i ishode globalizacije gde uviđamo simultano okretanje iznutra ka spolja i spolja ka unutra modernog metropolisa zajedno sa restrukturiranim i fragmentovanim socijalnim mozaikom grada. Treći pokazuje kako metropolis preživljava turbulentnu i socijalno potencijalno razdornu globalizaciju i ekonomsku transformaciju.

6.2. Rekonceptualizovana predgrađa – nova kompleksnost

Šta to znači za predgrađa? Strukture postmetropolisa koje se menjaju znači da metropolis ne može više biti shvaćen kao centar i periferija, kao grad i predgrađe. Pre će biti da je evoluirao u nešto što Lars Lerup [Lars Lerup] zove kompleksni „megaoblik”. [22]

Zajedničko za radove koji su istraživali ovu transformaciju uključujući i Rem Kolhasa u svom Generičkom gradu i Piter Markusa u svom radu o novoj idealizaciji predgrađa, je, da kroz ekonomske, socijalne i prostorne promene ostvarene u multi-centralnom postmetropolisu, predgrađa dobijaju nov značaj u životu gradskog stanovništva. Ovo je naka vtrsta konsolidacije paterna koji je počeo 70-tih a rezultirao suburbanom nestabilnosti 80-tih i 90-tih.

Niz efekata se javilo iz novog statusa predgrađa. Prvo, identitet prostora je postao mantra, rezultirajući u individualnoj ekspresiji, koja biva kompromitovana kao težina konformnosti koja ujednačava teren. Slika postaje sve, kako se istorija preinačava i sećanje se pojavljuje. Drugo, postoji stalna tenzija između želje za održanjem „izvesne distance” u odnosu na komšije, i istovremeno, da prevaziće narastajuće distance postmetropolitanskog „megaoblika”.

Održavanje distance je povezano sa doživljenom potrebom za sigurnošću, različitosti od prirode i zaštite od vanzemaljskih stvari. Shodno tome uviđamo povratak u „gradske tvrđave” ali na nivou poddeoba, jer razvoj stanovanja ide u pravcu gradnje kao čaure sa „zaključanim stanovanjem”. Treće, sa razvojem gradova još uvek shvaćenih kao „tabula rasa” (prazna tabla) i divljim (nevinim) predelima i dalje viđenim kao nešto što treba ukrotiti,

gradska ekologija je komponovana od tri primarna elementa: put, zgrada i priroda. Širenje nastavlja kroz eksploziju beža (arhitektonske banalnosti) i suburbana megasfera postaje mesto gde planiranje ne čini razliku. U svakom slučaju, stara horizontalnost biva zamenjena vrtikalnim širenjem. Četvrto, stanari novog metroplisa su multirasni i multikulturalni i uvek u pokretu.

Ovi efekti se manifestuju u mnogobrojnim povratnim pravcima u savremenom urbanom razvoju: postoji namera da se transplantuje urbano na suburbano podešavanje, novi fokus je na distanci, izolaciji i društvenoj gradnji, nostalgija teži povratku starih dobrih dana, a postoji i povećana pažnja usmerena na prisustvo prirode.

6.3. Značenje javnog prostora u fragmentovanom gradu

Ideja otvorenosti i dostupnosti grada različitim tipovima korisnika, bez obzira na njihov socijalni status, starost, sklonosti i navike, srž je koncepcije gradskog javnog života. Međutim, ova ideja nikada nije u potpunosti ostvarena, posebno ne u savremenom gradu, kojeg karakterišu društvena nejednakost i prostorna fragmentacija. Uvideli smo da na početku 21. veka različite društvene grupe, zavisno od svog položaja i ekonomske moći, stvarno i perceptivno prisvajaju delove urbanog konteksta i time transformišu sve vrste javnih interakcija. Ipak, uprkos socio - prostornoj fragmentovanosti grada danas, održan je pozitivan stav prema ideji otvorenog i svima dostupnog javnog prostora. Značenje pojma javnosti prostora određeno je načinima njegovog korišćenja, koji podrazumevaju upravo otvorenost i jednakost, odnosno slobodnu participaciju svih društvenih grupa u javnom životu grada. Fragmentacija, iskazana kroz privatizaciju, ograđivanje, kontrolu pristupa, nove režime upotrebe, navike i stil života koje donose novi korisnici, sugeriše zatvorenost i fizičku izolaciju prostora, ali i nemogućnost realizacije osećaja pojedinaca i društvenih grupa da su deo urbane javnosti. Dimenzije zatvorenosti i izolacije proizvode psihološke barijere, diskontinuitet u socijalnoj regulaciji ponašanja unutar javnog domena grada i ugrožavaju samoodređenje čoveka kao njegovu osnovnu kategoriju. Vezanost za javni prostor je personalizovana i podrazumeva perceptivno prisvajanje određene gradske teritorije, njenu neograničenu upotrebu i nesmetane socijalne interakcije, ali je i ugrožena transformacijama koje utiču na socio - prostorne varijable. [23]

Promene koje se odvijaju u savremenoj urbanoj sredini i koje se manifestuju kroz društvenu i prostornu fragmentaciju grada, odbijaju načelo otvorenosti i jednakosti, uzimajući kao svoje vrednosti nejednakost i odvajanje. Glavna karakteristika privatizovanih, ograđenih i kontrolisanih areala je njihov napad na javni prostor, jer interakcije pojedinaca i društvenih grupa, koje su sastavni dio javnog života grada, pokazuju tendenciju da budu potpuno eliminisane. [24] Tako navedene urbane transformacije izgrađuju tip urbane forme koja oblikuje novi model javnih interakcija društvenih grupa unutar teritorije savremenog grada. Kako smo videli, predstava

fragmentovanog urbanog prostora odnosi se na privatizovane stambeno - poslovne areale, koji su simbol društvenog prestiža i sredstvo odvajanja srednjih i visokih klasa od siromašnog stanovništva. Takođe smo konstatovali da upravo prostorni fragmenti grada predstavljaju novi oblik društvenog razlikovanja i utiču na transformaciju socijalnih interakcija, odnosno potiču eroziju tradicionalnog javnog domena. Ovaj fenomen vidljiv je u slici savremenog grada, a njegov prostorni i perceptivni iskaz moguće je prepoznati kroz nekoliko pojavnih oblika. Najpre, odvajanje društvenih klasa ostvaruje se fizičkim barijerama koje se grade na dva načina. Jedan je podizanje zidova i ograda, a drugi je „umetanje“ velikih neizgrađenih površina kao tehnike razdvajanja, koje ne potiču cirkulaciju pešaka. Na dalje, osim fizičkih granica, unutrašnju društvenu homogenost i izolaciju garantuju sofisticirani sistemi nadzora, kontrole i zaštite, te savremene komunikacijske tehnologije. I konačno, zbog nastojanja za društvenom homogenizacijom i odvajanjem, prostorni fragmenti grada su introvertni privatni svetovi, koji se zaklanjaju od negativnih i opasnih javnih prostora izvan svojih granica. Odnosno, oni izbegavaju komunikaciju sa javnim životom grada koji ih okružuje.

Rezultat je da javni prostor postaje mesto kojim cirkuliše siromašno i marginalizovano stanovništvo, a bogati te aktivnosti polako napuštaju. Tako korišćenje tradicionalnog javnog prostora kao mesta društvenih interakcija postaje obeležje klase odnosno socijalnog i ekonomskog statusa stanovnika grada. [25] To je i glavni razlog zbog kojeg privilegovane grupe žele sprečiti da javni život običnih ljudi proдре u njihove sofisticirane privatne svetove.

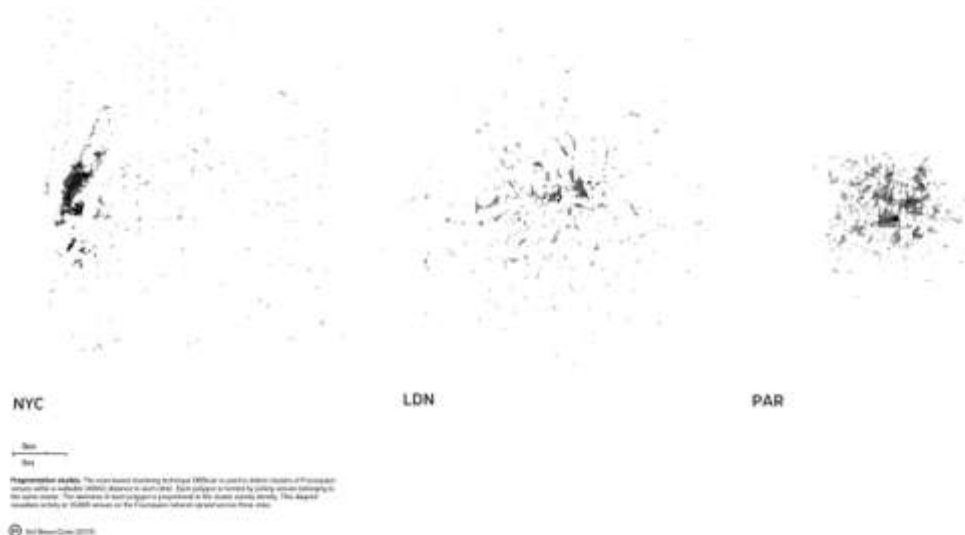
Društvena i prostorna fragmentacija savremenog grada transformiše i negira mnoge aktivnosti koje su bile, i još uvek nastoje biti, vrednosti iskustva urbanog javnog života. Danas je sve manje slobodne cirkulacije pešaka, okupljanja na trgovima, ulicama i u parkovima, anonimnih susreta ljudi iz različitih društvenih sredina. Tako su nove urbanističko - arhitektonske koncepcije fragmenata urbanog prostora u sukobu sa osnovnim elementima koncepcije javnog života koji bi trebao privlačiti i prisvajati sve stanovnike grada.

Opravdan povećanim strahom od nasilja i kriminala, trend stagnacije važnosti prisustva otvorenog i svima jednako dostupnog javnog prostora je naročito izražen u bogatim, postindustrijskim zemljama, dok je u siromašnim i zemljama u razvoju prisutan u značajno manjem obimu. Ali je ipak prisutan. Upravo zbog toga, savremeni grad svojim stanovnicima treba da ponudi sigurnost, ali i zadovoljstvo uživanja u javnom životu, kroz arhitekturu koja se razvija lagano i oprezno, bez elitističkih simbola razdvajanja.

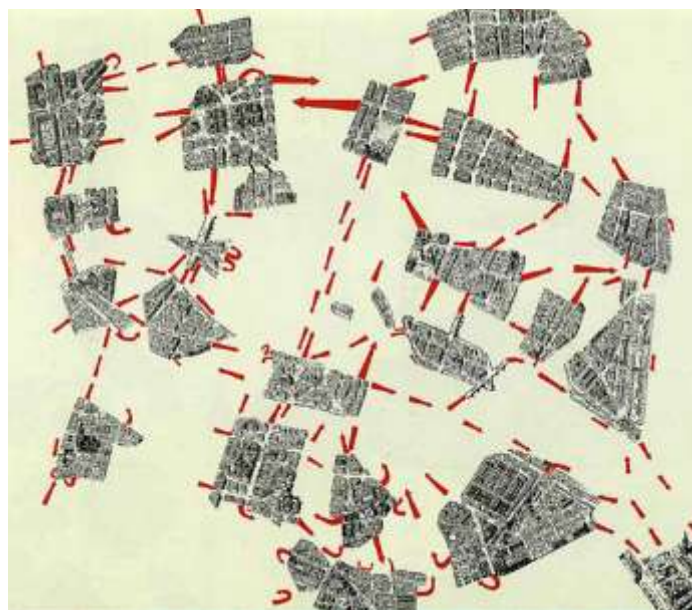
7. Percepcija fragmentovanih gradova

London i Njujork pokazuju znatno viši nivo rasparčavanja u njihovoj društvenoj aktivnosti nego Pariz, koji se razlaže na znatno manje, brojnije klastere aktivnosti (analiza na osnovu prostorno grupisanih algoritama). Svaki poligon je uokvireni klaster mesta, a njegov sjaj je proporcionalan aktivnosti

na tom prostoru. Na isti način uspostavljena mera se koristi za definisanje praga udaljenosti u ovoj analizi fragmentacije, jer grad oseća rascepljenost na delove, ako se ne može prošetati između mesta - naša slika grada je slomljena rastojanjima koja se ne mogu prepešačiti. [26]

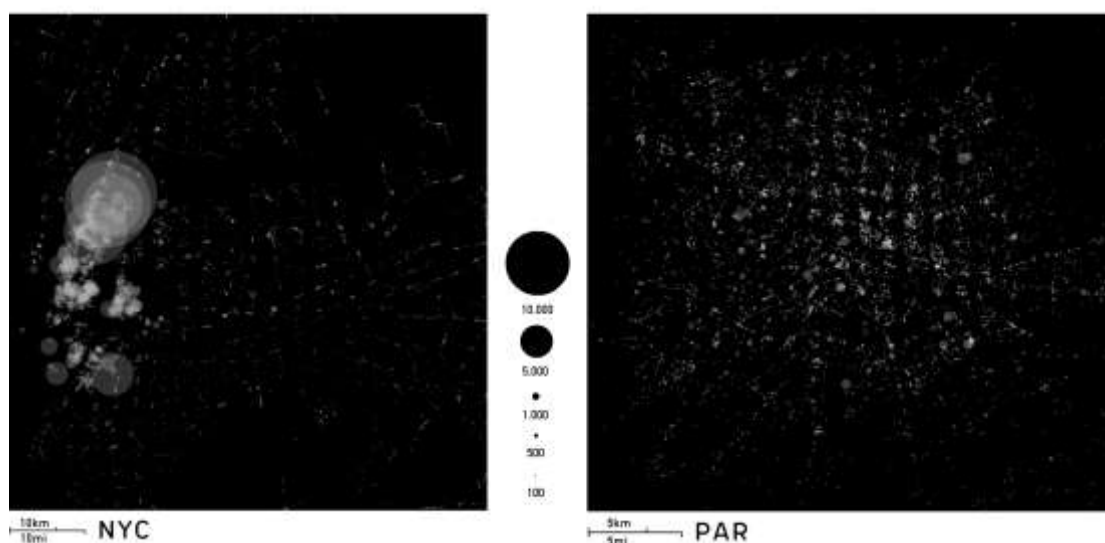

Slika 10 - Studije fragmentacija – relativna fragmentovanost društvenih aktivnosti preko Njujorka, Londona i Pariza

Slika 11 - Psiho – geografska karta Pariza

Percepcija grada je fragmentovanost. U gradu, ovako rasutog stanja, kao što je Njujork, ponekad je gotovo nemoguće da se uspostavi odnos između pojedinih mesta. Na primer Brodvej dvadesetih godina nema nikakve veze sa Brodvejom tridesetih. Čak i ako idete putem od tačke A do tačke B, vaš um gubi trag vašeg prethodnog pozicioniranja i njegovom odnosu prema poziciji u kojoj se trenutno nalazite

Slika 12 - Socijalna aglomeracija NYC/PAR

Podzemni prostor dodaje čitav drugi nivo apstrakcije na sve ovo. Kada uđete u podzemlje gubite bilo kakvu svest o realnom prostoru. Orientacija da dođete do odredišta postaju samo imena na znacima i strelicama. Primorani ste da verujete u sve što je napisano da je istina, ne možete napraviti putanje koje ćete pratiti. To je kao da letite avionom u magli, koji se rukovodi samo svojim kontrolnim sistemom i glasom dispečera: vidiš ništa, možeš slobodno da se krećeš ničim, možeš raditi samo ono što ti je rečeno i nadati se da je sistem ispravan. Rastojanja postaju merljiva u minutima, sve što vidite u prozoru su crnila, sve što osećate su slučajna ubrzanja i usporenja. Samo kada voz izađe iznad zemlje, u nekim delovima, počnete da shvatate kako su ogromna rastojanja koja prelazite, i da se vi zapravo krećete između realnih fizičkih lokacija. Gotovo nikada ne radi metro na površini na Menhetnu, ova pojava je uglavnom primenljiva u drugim opštinama, kao što je Bruklin. More kuća. I dece. Postoji toliko mnogo dece u ovom gradu. A mnogi od njih zapravo ne znaju gde oni žive. Menhetn je samo kao daleki zvuk za njih. Upravo zbog svih ovih fragmentacija, uzimanje taksija može biti korisno iskustvo u ovom gradu, zgrade i mesta koja su inače zamenjena znacima postaju vidljiva, čime “fluidnost” gradskih pejzaža postaje pristupačnija.

Ovde vidimo svaki društveni prostor u gradu, kao prozirnju tačku, tako da je svaki restoran, bar, noćni klub i umetnička galerija u setu podataka zastupljena ovde, sa prečnikom koji je proporcionalan aktivnostima na toj lokaciji. Svetlina nam pokazuje intenzitet aktivnosti. Možemo videti tešku koncentraciju aktivnosti u Njujorku oko Menhetna, i decentralizovani profil Pariza, u kome aktivnosti teže da se uspostave duž radijalnih i aksijalnih linija, koje često odgovaraju avenijama i bulevarima u gradu.

8. Bern iz drugog ugla

Mi istražujemo iskustva vezana za stvaranje novih strategija urbanog dizajna, za jedan prostorno izolovani deo Berna. Na osnovu okvira javnog prostora i dnevnih događaja, cilj je bio da osmislimo alternativne oblike javnog prostora tako da ima uticaj na neke od društvenih, urbanih i ekoloških problema sa kojima se suočavaju korisnici prostora.

Glavni cilj bio je da se stimuliše socio – teritorijalna integracija kroz mrežu javnog prostora za stalne korisnike. Prepoznajući prostorno i programski specifičnost svakog prostora, cilj je bio da se generišu različiti nivoi komunikacije u skladu sa potrebama zajednice susedstva, institucionalna i porodična udruženja. Iako problem potiče od nedostatka socijalne i ekonomske strukture, ipak postoji kreativna strategija za svakodnevni život ispunjen pozitivnim društvenim odnosima. Imajući prednost nad mogućnostima i potencijalima koji postoje na ovoj lokaciji, predloženi plan i prateća mreža pokušaće da poprave vrednost zajednice, da se ojača gradski karakter ovog urbanog fragmenta.

Sinergijom preklapanja slojeva (novih i postojećih) mogu se proizvesti različiti evolutivni procesi transformacije. Dnevna ravnodušnost mesta može biti polazna tačka u procesu preokretanja sadašnjeg nivoa propadanja i napuštenosti. Stoga, stanovnici moraju biti isto toliko uključeni u intervenciju prostora kao i okolna područja u definisanju arhitektonskog projekta i adaptacije finalnog proizvoda. Ovaj proces spontanog razvoja je deo predloga: njegova modifikacija, proširenje i adaptacija, kompletirali bi početni plan i doveli ga u život. Različite tipologije i tipologije budućih javnih prostora trebaju biti povezane sa postojećom infrastrukturom, sa fizičkim ili društvenim karakterom koji će odrediti izbor mesta i mogućih programa koji će se koristiti.

Dva glavna cilja definisanog projekta:

- 1) Programi treba da – poštuju unapred postojeće elemente, dopune postojeće uslove i inkorporiraju nove aktivnosti.
- 2) Mesto mora da - promoviše unutrašnje/spoljašnje integracije i preokrene internu fragmentaciju.

Identifikovanje postojeće prakse, navike i rutine, redovne i vanredne, omogućiti će da se ispitivanjem utvrdi opšta interakcija prisnosti, napetosti, konflikta i balansa u datom prostoru. Na osnovu rezultata, može se predložiti proces intervencije i transformacije.

Novi predlog uzima, kao svoju polaznu tačku, prostore društvenih susretanja, i pokušava da ih u urbanom izgledu učini održivim. U tom smislu spoljašnja/unutrašnja invazija razvija zajednički proces, interakciju i integraciju.

Vrednovani aspekti u mapiranju već postojećih elemenata su:

- studije šireg urbanog konteksta
- pregled projekta od strane drugih institucija
- analiza fizičke urbane strukture prostora (da li je izgrađen ili neizgrađen, kvalitet otvorenog prostora, inventar prostora, pregled elemenata)

-analiza socijalnih urbanih struktura unutar lokacije (mobilnosti sistema, katalog aktivnosti, zabeležene ambicije i očekivanja zajednice, glavne rute korišćenja itd. I MAPA SOCIJALNE MREŽE)

Ovaj projekat teži da pruži odgovore na preliminarna pitanja koja prvenstveno stvaraju poteškoće. Kapacitet urbanističkog projekta utiče na preuređenje marginalnih oblasti. Koncept projekta proističe iz akciono – reakcione dinamike, koja nam omogućava da razumemo ključnu ulogu već postojećih urbanih i socijalnih konfiguracija u svakom koraku projektovanja intervencije.

Iskustvo iz prethodnih primera ističe različite perspektive koje bi trebalo primeniti na izabranu lokaciju Berna:

- Specifičnost mesta
- Poštovanje dnevnih događaja
- Javni prostor kao katalizator transformacije
- Vreme kao sredstvo projekta
- Strategija kao sredstvo projekta

9. Zaključak

Globalni društveni i ekonomski tokovi predstavljaju dominirajući trend vremena u kojem živimo. Bez sumnje, njihova dinamika utiče na egzistenciju velikog broja ljudi – stanovnika savremenog grada. Karakterističan indikator koji ide u prilog ovoj tvrdnji je činjenica da je, pod uticajem globalizacije, gradsko stanovništvo socijalno polarizovano. Jedan pol čine bogate društvene grupe – vladajuća „elita“ koja se koncentriše u odvojenim gradskim prostornim celinama i kroji percepciju stvarnosti siromašnim građanima. Sa naše tačke gledišta, zaključujemo da je dinamika savremenog društva zapravo dinamika globalizacije, uobličena u fenomen fragmentiranosti urbanog konteksta. Savremeni grad, čije je tkivo fragmentovno ograđenim i introvertnim prostornim celinama, ukazuje na sve izraženiju prisutnost društvene stratifikacije. Odbijajući ideologiju otvorenosti, zajedništva i uključenosti, fragmenti urbanog prostora tako doprinose da socijalno polarizovane grupe minimalno međusobno komuniciraju i da nastanjuju različite prostore. Urbanističko - arhitektonske tehnike (zidovi, ograde, neizgrađene slobodne površine) kojima se one, zbog povećanog straha i netrpeljivosti, zatvaraju i distanciraju od grada koji ih okružuje, zapravo izražavaju radikalne društvene nejednakosti, a ne tek obične razlike. Dok stambeno - rekreativne zone iza kapija, te sistemi nadzora i kontrole doprinose snažnijem osećaju bezbednosti kod pripadnika iste (privilegovane) društvene grupe, takav razvoj može da doprinese rastućem opštem nepoverenju među ljudima. Savremeni urbani dizajn, kroz podršku projektima izolacije i ograđivanja, takođe poseduje kontrolu i nad odvijanjem procesa transformacije tradicionalnog javnog domena. Privatizacijom, ograđivanjem i kontrolom nad delovima grada, privilegovane društvene grupe zanemaruju ukupnu organizaciju javnih prostora izvan svog zatvorenog okruženja. Dok su fragmentovani areali okrenuti prema unutra, javni prostor je sve više prepušten isključenim i marginalizovanim društvenim grupama, kojima je

nedostupan svet luksuza unutar ograda. Ranije veličane vrednosti javnog života, iskazane kroz slobodne i neometane interakcije ljudi pripadnika različitih društvenih grupa, evidentno su obezvređene sve više naglašenim fenomenom društvene i prostorne fragmentacije savremenog grada.

Ovde dolazimo do zaključka da je socio - prostorna fragmentovanost urbanog prostora zapravo mogući kohezioni faktor u čovekovo percepciji savremenog grada kao „poprišta“ aktuelnih globalnih društvenih i ekonomskih tokova.

Ovakav pristup omogućava razumevanje tretmana izolovanih i ograđenih gradskih prostornih celina unutar šireg konteksta društvenih odnosa. Tako urbani kontekst postaje „mesto“ prostorne artikulacije faktora koji dovode do socijalne polarizacije, a njegovo značenje se razotkriva povezivanjem implikacija ovih faktora na prostor grada. Interpretacija odluka o urbo - arhitektonskom tretmanu fragmenata ne može se, dakle, shvatiti nezavisno od društvenih silnica koje kontinuirano utiču na aktere: urbanistu – kreatora zatvorenih areala i čoveka - konzumenta tih prostora, bilo da je on izvan ili unutar ograda.

Budući da opisane intervencije urbanista podržavaju društvenu i prostornu fragmentaciju savremenog grada, one ipak ukazuju na to da se grad menja u mnogim svojim dimenzijama. Promene su vidljive iz perspektive svakodnevnog životnog toka i dokazuju da je grad u svojoj biti proces. Upravo zbog toga je veoma važan senzibilitet urbaniste koji sledi svoju unutrašnju „liniju razvoja“ i u kojoj se ocrtavaju različita stilska opredjeljenja kao izraz koegzistirajućih kulturnih predikata, a ne društvenih različitosti. Taj senzibilitet bi trebao biti usmeren ka umerenoj recepciji, dopadljivim spojevima različitih idioma, a blagonaklono se odnositi prema identitetu čoveka u prostoru. Takav pristup podrazumeva prevlast umerene koncepcije ispoljavanja simbola društvenog i ekonomskog statusa, ali bez izraženih represivnih konotacija. Oplemenjujući prostorna rešenja, urbanista svojim ličnim umetničkim sklopovima, estetsko ne bi trebao podrediti propagandističkom. Tako kroz netendencioznu „interpretaciju“ društvenih odnosa, fragmentovani prostori grada mogu postati i struktura i događaj. Dakle, u okolnostima društveno i prostorno fragmentovanog grada, od urbaniste se očekuje kreiranje (javnog) prostora koji će poslužiti kao podrška njegovom ličnom stvaralačkom izrazu, ali i kao podrška formiranju duha zajedništva. To bi podrazumevalo „urbani rukopis“ sa utkanim arhitektonskim elementima koji bi karakterisali susedstvo kao jedinstven, a ne fragmentovan urbani prostor. Konačno možemo zaključiti da tolerancija, raznovrsnost, „slavljenje razlika“ umesto urbanističkih doktrina i društvene fragmentacije vode ka novim oblicima urbanog prostora. Tradicionalni motivi i arhetipski elementi, kao što su ulica, trg i park, trebaju ponovo postati deo urbane memorije, koliko i velika borba za nove urbane identitete i urbanu budućnost.

REFERENCE

- [1] **Donald**, James, *Vizualna kultura: Grad i kino*, str. 111-136.
- [2] **Mumford**, Lewis, *Povijest Utopija (The Story of Utopias 1922)*, Zagreb, 2008. str. 178.
- [3] **Adorno**, Theodor, *Gesamelte Schriften*; Vol. 7: Aesthetische Theorie (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1970), str. 74.
- [4] **Vidler**, Anthony, *Warped Space: Art, Architecture, and Anxiety in Modern Culture*(Cambridge, MA: MIT Press, 2000), str. 151.
- [5] **Koolhaas**, Rem, *Toward the Contemporary City* (1989), in *Theorizing a New Agenda for Architecture*, New York: Princeton Architectural Press, 1996, str. 329.
- [6] **Fogelson**, Robert, *The Fragmented Metropolis: Los Angeles 1850–1930*, California Press, 1996.
- [7] **Teaford**, Jon, *The Twentieth-Century American City* , Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1993, str. 152.
- [8] **Ross**, Kristin, *French Quotidian: The Art of Everyday*, New York: New York University Press, 1997), str. 25.
vidi i Highmore, *Everyday Life and Cultural Theory*.
- [9] **McLeod**, Mary, *Henri Lefebvre's Critique of Everyday Life*, New York: Princeton Architectural Press, 1997.
- [10] **Lefevr**, Anri, *Urbana revolucija*, Naprijed, 1968, Zagreb.
- [11] **Tschumi**, Bernard, *Arhitektura i disjunkcija*, Zagreb: AGM, 2004.
- [12] **Banham**, Reynar, *Age of the Masters*, Harper & Row Publishers, New York, 1975 .
- [13] **Hertzberger**, Herman, *Lessons for Students in Architecture*, 010 Publishers, Rotterdam, 1991.
- [14] **Habraken**, John, *Supports: an Alternative to Mass Housing*, The Architectural Press, London, 1972 (1961).
- [15] **Nielsen**, **Koolhaas**, *Learning from Manhattan*, Arkitektskolens Forlag, Aarhus, 2004.
- [16] **Vujović**, **Petrović**, *Urbana sociologija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005, str. 9 - 41.

- [17] **Clay**, Grady, *Real Places: An Unconventional Guide to America's Generic Landscape*, Chicago: University Chicago Press, 1994.
- [18] **Augé**, Marc, *NEMESTA Uvod u antropologiju nadmodernosti*, Beograd, 2005.
- [19] **Koolhaas**, Rem, *The Generic City* (1994); Small, Medium Large, Extra-Large, Office for Metropolitan Architecture, Rem Koolhaas i Bruce Mau, ed. Jennifer Sigler (Rotterdam: OIO Publishers, 1995), 1239–64.
- [20] **Marinović - Uzelac**, Ante, *Teorija namene površina u urbanizmu*
- [21] **Soja**, Edward, *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Oxford: Blackwell, 2000.
- [22] **Lerup**, Lars, *After the City*, Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2000.
- [23] **Čaldarović**, Ognjen, *Urbano društvo na početku 21. veka: Osnovni sociološki procesi i dileme*, Zagreb, 2011. str. 119 -159.
- [24] **Low**, Setha, *Promišljanje grada. Studije iz nove urbane antropologije*, Zagreb, 2006, str. 59 - 87.
- [25] **Fyfe**, Nicholas, *Prizori ulice: Planiranje, identitet i kontrola u javnom prostoru*, Beograd: Clio,2002, str. 351 - 368.
- [26] Transkript razgovora sa konferencije o budućnosti kognitivnih gradova / <http://www.urbagram.net/v1/show/Living>

Izvori ilustracija:

Slika 1 - *Fragmentovani ritam gradskog života*

<http://www.fragmentedcity.com/>

Slika 2 - *Senke i siluete koje aludiraju na ljudske forme - duhovi fragmentovanog grada*

<http://www.cluster.eu/html-architecturearchitettura-in-html/>

Slika 3 - *Picasso – mix fragmenata*

<http://www.oilpainting109.com/Artists.asp?types=Picasso>

Slika 4 - *Svakodnevni objekti kreiraju ritam i teksturu*

<http://thecreatorsproject.com/blog/expogram-in-search-of-everyday-instagram-photographers>

Slika 5 - *Dinamičke promene – teška celina*

<http://www.cityofsound.com/blog/2004/04/index.html>

Slika 6 - *Ilustracija fragmentovanih celina*

<http://studiominds.tumblr.com/>

Slika 7 - *Fleksibilnost fragmenata*

<http://www.indesignlive.com/articles/projects/project-news/a-room-for-london#axzz1t1SkqfC5>

Slika 8 - Glasgow – fragmentovana struktura danas

<http://www.rudi.net/books/13101>

Slika 9 - Glasgow - Planovi za više održivih gradova - ideja za „grad povezanih gradova”

<http://www.rudi.net/books/13101>

Slika 10 - Studije fragmentacija – relativna fragmentovanost društvenih aktivnosti preko Njujorka, Londona i Pariza

<http://www.urbagram.net/v1/show/Living>

Slika 11 – Psiho – geografska karta Pariza

<http://cityeu.wordpress.com/maps/>

Slika 12 - Socijalna aglomeracija NYC/PAR

<http://www.urbagram.net/v1/show/Living>

LITERATURA

1. **Arnheim, Rudolf**, *Dinamika arhitektonske forme*. Univerzitet umetnosti, Beograd, 1990.
2. **Augé, Marc**, *NEMESTA Uvod u antropologiju nadmodernosti*, Beograd, 2005.
3. **Venturi, Robert**, “et al”, *Pouke Las Vegasa*, Beograd, 1990.
4. **Venturi, Robert**, *Complexity and Contradiction in Architecture*, The Museum of Modern Art, New York, 1977 (1966)
5. **Elin, Nan**, *Postmoderni urbanizam*, Beograd: Orion art, 2002, str. 85 - 90.
6. **Jean Baudrillard and Jean Nouvel**, *The Singular Objects of Architecture*, 2002.
7. **Jacobs, Steven**, "Shreds of Boring Postcards: Toward a Posturban Aesthetics of the Generic and the Everyday," in *Post Ex Sub Dis: Urban Fragmentations and Constructions*. Edited by the Ghent Urban Studies Team. (Rotterdam: OIO Publishers, 2002), 15-64.
8. **Koolhaas, Rem**, *The Generic City* (1994): Small, Medium Large, Extra-Large, Office for Metropolitan Architecture, Rem Koolhaas i Bruce Mau, ed. Jennifer Sigler (Rotterdam: OIO Publishers, 1995), 1239–64.
9. **Koolhaas, Rem**, *Toward the Contemporary City* (1989), in *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory*, ed. Kate Nesbitt (New York: Princeton Architectural Press, 1996), 329.
10. **Lefebvre, Henri**, *The Production of Space*, Oxford:Blackwell Publishing, 1991, str. 285.
11. **Lynch, Kevin and Rodwin, Lloyd**, *A Theory of Urban Form*, 1958.
12. **Calvino, Italo**, *Američka predavanja*. Biblioteka Svetovi, IRO Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1989
13. **Tschumi, Bernard**, *The State of Architecture at the Beginning of the 21st Century*, 2003.

Linkovi:

<http://homepage.mac.com/bogronlund/get2net/Koolhaas.html>
<http://ebookfreetoday.com/generic-city-rem-koolhaas~0.html>
<http://www.scribd.com/doc/64580926/Soja-Edward-W-Post-Metropolis-Critical-Suties-of-Cities-and-Regions>
<http://www.urbagram.net/v1/show/Living>
http://mapiranjegrada.blogspot.com/generator.net/files/casopis/UVOD_U_STUDIJE_PERFORMANSA.pdf
<http://static.londonconsortium.com/issue08/Prouty-Static8.pdf>